

Пиия Тодев

(Institute for Historical Studies, Bulgarian Academy of Sciences)

The Myth of Macedonia

Abstract. The article analyzes the first uses (not counting the period of Antiquity) of the geographical name “Macedonia” and its derivatives in an ethnic sense. This happened in the 1860s, at the time when the accelerated process of the Bulgarian National Revival was underway. In this transition from tradition to modernity, natives of Eastern Bulgaria acquired better positions. In a like manner, East-Bulgarian dialects were better represented in the emerging Bulgarian literary language. Feeling underprivileged, some Bulgarians from the southwestern parts of the Bulgarian ethnic territory (also called Lower Bulgaria or Lower Moesia) sought recompense through evoking a mythology based on the ancient name of their geographical area, i.e., “Macedonia”. “We, Macedonian Bulgarians”, they claimed, “are descendants of the Slavs of Saint Cyril and Saint Methodius and the Macedonians of Alexander the Great, while the remaining Bulgarians are a mixture of ordinary Slavs and Tatars. That is, we, Macedonian Bulgarians, are the better part of Bulgarians. If so, why should we be marginalized?” Some among these first Macedonianists opted for separatism, bringing the above claim even further, “We, Macedonians, are better than Bulgarians, i.e., we are not Bulgarians!” Neither in the Ottoman Empire, nor in royal Yugoslavia did separatist Macedonianism take on any serious significance. It became widespread after World War II, when it was imposed by the state machine of communist Yugoslavia.

Key words: Lower Bulgaria, Macedonia, myths, Macedonianism (ethnic), Bulgarian Revival

Илия Годев

(България, Институт за исторически изследвания, БАН)

Митът „Македония“

Изложението е посветено на т.нар. „първоначален македонизъм“, който не е сред любимите теми на българската историография. Изследването е завършено почти преди четвърт век и е отпечатано първоначално в „Демократически преглед“ (Тодев 1997-1998/Todev 1997-1998), а след това и в сборник от есета и изследвания (Тодев 1999/Todev 1999). И двете издания са станали трудно достъпни. Темата обаче по принцип не се интерпретира задълбочено и коректно (срв. Детрез 2020; Детрез 2020а; Детрез 2020б/Detrez 2020; Detrez 2020а; Detrez 2020б), но е актуална може би повече от всякога. Затова се надявам, че появата на тази моя статия в електронен вариант ще допринесе за изясняване на съществуващата полемика между българските и македонските учени.

От текста отпада цитираната по-рано от мен публикация на Славко Димевски (Димевски 1972/Dimevski 1972), тъй като тя се оказва цялостен фалшификат (Билярски 1989/Bilyarski 1989), при това далеч не единствен (срв. Елдъров 2017/Eldarov 2017) в „актива“ на този автор. Цитирането му бе продиктувано от желание да се вземе предвид и историографията в югозападната ни съседка – дори когато там не се казва нищо ново. Това „престараване“ обаче доведе до някои неоснователни упреци (Билярски 2000, 103/Bilyarski 2000, 103), които при това създаваха напълно невярното впечатление, че, цитирайки македонистки фалшификат, то и целият ми текст не се основава на надеждни извори.

* * *

През последните два века митът като форма за усвояване на реалността от страна на човешкото съзнание се радва на значително внимание в различни научни дисципли-

ни. Съществува не една теория и не една класификация. По отношението си към реалността митовите биха могли да се разделят на два вида: ако при едни тази реалност се приема и хората ѝ се подчиняват, то при други тя предизвиква противопоставяне. В първия случай става дума за симплификация (с цел да се съхрани в удобна форма непреходното) на една действителност, която е обемиста, аморфна и следователно затрудняваща за възприемане от човешкото съзнание, във втория – за фалшификация (съзнателна или не) на една действителност, възприемана като неизгодна.

Митът-симплификация черпи енергия за своето съществуване от потвържденията си в постоянно променящата се действителност и поради това този мит е витален, самопораждащ и самоподдържащ се; митът-фалшификация като правило се нуждае от нарочна, изкуствено създадена и то мощна крепешна структура, за да оцелее под ударите на непрестанните опровержения от изменящата се действителност. Първият е ретранслатор, дори генератор на, най-общо казано, енергия, вторият е консуматор, той е мит-вампир. Разбира се, тази дихотомия е условна, тъй като рядко един мит е само едното или само другото в чист вид. Като пример за първия тип може да се посочи митът за Едип. Илюстрация за втория могат да бъдат тоталитарните митологии.

Македонистката митология¹ е от втория тип. Нейното създаване обаче не започва в края на Втората световна война, когато македонисткият експеримент бе приведен в действие, а 90 години по-рано.² За да се анализира механизмът на зараждането и първоначалното функциониране на мита „Македония“, тук по необходимост трябва да се привлекат някои по принцип известни, но табуизирани за българската историография сведения.

В началото е името „Македония“.

То, както е известно, има дълга и сложна история³; в изворите за първи път се появява у Хезиод (8 в. пр. Хр.), според който провинция „Македония“ е получила името си от Македон (Μακεδών), син на Зевс и Тюиа, дъщеря на Девкалион; Македон, заедно с брат си Магнет, живеел около Олимп и Пиерия (крайбрежната зона на север от Олимп) и бил известен като борец на колесница (Гръцки V s.a.l.: 195-196/Gratski V s.a.l.: 195-196) И досега обаче учените не знаят какво означава името „Македония“, респ. „Македон“, нито каква е била етническата принадлежност на древните македонци. Сигурното е, че на историческата сцена те излизат през VIII век пр. Хр. и отрано още са силно елинизирани. (Коледаров 1985: 11-12/Koledarov 1985: 11-12)

Филип II и Александър Велики разпространяват и покриват със слава името „Македония“, като го свързват тясно с елинистическата култура. През следващите

¹ Че македонистката версия за миналото по начало е от митологически, а не от исторически порядък, най-добре свидетелстват думите на П. Р. Славейков (Славейков 1871/Slaveykov 1871), у когото тя е регистрирана комай за първи път: „Въобще мненията [на] македонистите, бележи той, нямат ни зрелост, ни еднаквост. Един говори още едно, друг говори друго, което му ся види по-добро.“ Тъкмо такава волунтативно отношение към миналото е една от най-характерните отлики на митологизма от историзма.

² В българската историография е утвърдено мнението, че македонизмът е сръбско творение. Според Хр. Христов (Христов 1979: 26/Hristov 1979: 26) той е създаден от сръбския учен и политик Стоян Новакович около 1887. Според К. Църнушанов (Църнушанов 1992: 22, 27, 23/Tsarnushanov 1992: 22, 27, 23) „идеята за македонизма като оръжие на сръбската пропаганда в Македония се заражда в един специален комитет ... основан през 1868 г.“ Стоян Новакович, също член на този комитет, е определен като „главен идеолог и проводник на тактиката на македонизма“, а за първа проява на македонизма („първият сръбски документ, говорещ за стремежа на сръбската пропаганда да се представят македонците като отделен народ“) К. Църнушанов приема учебника на Йован Драгашевич (Драгашевић 1871/Dragašević 1871). Цялостен поглед върху македонизма вж. у А. Димитров (Димитров 2011/Dimitrov 2011).

³ Изчерпателно изследване на името „Македония“ у П. Коледаров (Коледаров 1985/Koledarov 1985).

двадесетина столетия настъпват превратни събития. В римско време то обозначава първоначалното средище на македонската държава в поречието на Вардар. Византийците за известно време го прехвърлят върху част от Тракия в района на Одрин, където създават темата „Македония“. Император Василий I, роден през IX век в Одрин, по тази причина става родоначалник на „македонската“ династия във Византия. Пленници пък на хан Крум от този район, преместени в Дакия, дават основание на някои хронисти да говорят и за една отвъддунавска „Македония“. Разбира се, това са само част от настъпилите промени.

В етническо отношение традиционната област Македония през VII век започва да се заселва гъсто от славяни, които през IX век са включени в състава на българската държава. До към втората четвърт на XIX век те обозначават себе си с етнонима „българи“, променен под сръбско влияние на „бугари“, а земята си назовават „Долната земя“, „Долна Мизия“, „Долна България“ с идеята, че останалите български земи са „Горна Мизия“, „Горната земя“, „Горна България“.

Името „Македония“ също остава в оборот под въздействието на традицията, създадена от римското владичество. Доколкото „долно-българите“ го използват по време на османското владичество, то им служи не за етническо самоназвание, а само за пространствена ориентация на външния свят, който като правило има доста неясни представи както за географските, така и за етническите отношения на Балканите и затова предпочита подредените, макар и вече остарели и неточни названия, останали от римско време.

Например, ако в руската армия в края на XVII век намираме „македонски“ полк, това просто означава, че съставлящите го доброволци произхождат от Македония; инак едно или друго лично име в случая най-добре може да покаже дали става дума за българин, грък, влах или арнаути. По същия начин един евреин от Солун може да представи себе си просто като солунчанин или само като евреин, като най-точно би било да обозначи себе си като солунски евреин, потомък на преселници от Испания.

Немалко примери за точно такива взаимовръзки между местни и етнически имена могат да ни предоставят документите за доброволците-българи в Гръцкото въстание 1821-1828 г. Например:

„Анастас Стайкос Дзианкавелос, смирен македонец ...“;

„Димитър Стойкович от Македония ...“;

„Илия Българин от Македония ...“;

наричам се Атанас Коста Българин, съм на 44 години, роден съм в казата Щип, Македония, живея в Атина ...“;

Андрикос Българин македонец ...“;

„Филип Българин Негушанец“. (Тодоров 1971: 98, 305, 323, 176-177, 143-144, 647-648/Todorov 1971: 98, 305, 323, 176-177, 143-144, 647-648) и пр.

Така или иначе, до втората четвърт на XIX век българите доволно рядко си служат с името „Македония“, респ. „македонец“ и „македонски“. При това няма случай то да е използвано като етнодетерминатор. Неговото по-широко разпространение започва от 30-те години на XIX век. Факторите за това, поне на първо време, са два: първо, сътрудничеството с гърците и гръцкото влияние; гърците, обзети вече от своята „мегали идея“, естествено, предпочитат античните местни имена. Второ, влиянието на европейци, включително и руснаци, които боравят с римската провинциална номенклатура.

Разбира се, в двата случая името „Македония“ не навежда на една и съща мисъл. За европейците, това е преди всичко географско название. Например, френският консул Кузинери (Cousinéry 1831), който, впечатлен от антична Македония, основно изучава

Долна България в началото на XIX век, озаглавява известния си труд „Пътуване в Македония и т.н.“, но в текста никъде (с изключение на случаите, когато става дума за Античността) не говори за македонци, а било за българи, било за гърци, власи, арнаути, цигани и пр. По същия начин постъпва и В. Григорович (Григорович 1848/Grigorovich 1848), посетил Долна България през 40-те години на XIX в. с изследователска цел.

При гърците подтекстът е: щом някой православен живее в Македония, то той е македонец, но тъй като името „Македония“ е гръцко, то и македонците са гърци, които живеят в Македония. Но същевременно на всеки настоятелен македонец (българин, влах или арнаутин) лесно може да се напомни, че повечето „македоно-гърци“⁴ не знаят гръцки и затова не са първо качество гърци. От своя страна, който от македонските гъркомани не е харесвал тази схема, е могъл лесно да си изработи различна презумпция: македонците на Филип и Александър са били смятани от другите гърци за варвари, но са били по-силни и по-славни от тях и затова ги оглавяват и обединяват, създавайки световна империя; прочее, новите македонци, които са преки наследници на старите, не могат да бъдат по-долу от другите гърци; даже – би следвало да бъдат по-горе.

Разширяващото се българско национално пробуждане създава предпоставки за нова модификация на тази митографска схема. Елинизацията започва да става непрестижна и неизгодна. И „долно-българите“, по подобие на „горно-българите“, започват да развиват своята естествена самоличност; но и едните, и другите все повече се вторачват в името „Македония“.

Защо става така?

Първата причина следва да търсим в големия митологически потенциал на името. То е славно и древно и никой не би се отказал доброволно от него. Втората е в обществените умонастроения – тук властва романтичната национална идея, за която славното минало е гаранция за славно бъдеще. Връзката с държавата на Александър Велики, залог за която е името „Македония“, в този случай е повече от желана. В условията на засилено българско национално самоосъзнаване е възможна нова митологическа схема, опряна върху името „Македония“: македонските славяни не са гърци, а българи; но щом са македонци, те са потомци на Филип и Александър и следователно българите не са по-долни от гърците, даже точно обратното.

В тази фаза от еволюцията на мита „Македония“ изглежда трябва да вместим името „Γεώργιος Στ. Μακεδών“⁵, с което Раковски, снабден с гръцки паспорт, се подвизава в Браила през 1841-1842. Както е известно, по това време тече поредната Източна криза, възползвайки се от която православните поданици на султана се опитват да предприемат общо освободително начинание.

Как да обясним този избор на котленеца Съби Стойков, който бидейки ученик в Куручешменското гръцко училище предпочита да се подписва *Ullivisti*⁶ като „Σάββας Στεφανίδης“, оставайки си при това както горещ патриот, така и страстен митоман? Гърците в училището разправяли, например, че „хондрокефалите“ българи взели морето за рибя чорба, извадили лъжици от торбите си и почнали да го сърбат. Даже една сутрин Раковски намерил до леглото си голяма дървена лъжица. Котленецът им отговарял с друг мит: българинът изпуснал цървула си в морето, а гъркът го взел за октопод и го изял (Пенев 1977: 191/Penev 1977: 191).

⁴ Οι [Ελληνες] Σλαβόφωνοι τῆς Μακεδονίας – ако използваме гръцката номенклатура.

⁵ Така Раковски е подписал показанията си пред следствената комисия за Браилския бунт; оригиналът е публикуван у Трайков (1968: 7-18/Traykov 1968: 7-18).

⁶ По елински.

Що се отнася до епитета „хондрокефали“, което означава „дебела и празна глава“, възрожденските българи предпочитали реалността – спомнят си как техният хан Крум разбил гръцкия цар Никифор и от главата му направил бокал, с който угощавал своите велможи; създали и песен – „Поискал Гордий Никифор“. Разбира се, тези митомехии не са ставали само в Цариград, а навсякъде, където българите влизали в контакт с гърците.

Прочее, името „Георги“, което Раковски запазва и по-късно на мястото на „Съби“, идва, и това е безспорно, от прославения му вуйчо, волентирския капитан Георги Мамарчов. Но защо „Македон“, тоест „Македонец“?

Обяснението, че то просто следва да се свърже със съставеното от българи в Атина и намиращо се в близък контакт с Раковски съзаклятническо „Македонско дружество“, създадено по подобие на вече съществуващите там „Епиротско“ и „Тесалийско дружество“ (Трайков 1974: 71/Трайков 1974: 71), не удовлетворява. Най-напред, защото самото съществуване на такова „Македонско дружество“ не е сигурно, тъй като за него знаем единствено от съдържащите не само истини (Трайков 1974: 66/Трайков 1974: 66) показания от 10 март 1842 на Раковски пред следствената комисия за Браилския бунт.

Но дори да е имало „Македонско дружество“, както се приема в историографията, все пак съществуващото обяснение за името Македон е най-малкото непълно. Тъй като в такъв случай – защо тогава „Македонско дружество“? Може би защото нашите атински съзаклятници, сред които е имало не само „долно-“, но и „горно-българи“, са възнамерявали да освобождават само Македония, или защото тя граничи с Епир и Тесалия и е удобна за обща борба? Или те са искали да не дразнят в точно този момент гърците, навирайки им омразното за тях име „българи“, та затова са предпочели поддаващото се на двусмисленост название „македонци“?⁷ И не само да не ги дразнят, но и да не бъдат третирани, пък и те самите да не се чувстват като второ качество?

Струва ми се, на натурата на Раковски, каквато и да е била връзката на името „Георги Македон“ с „Македонското дружество“ (съществувало или не) в Атина, повече подхожда второто обяснение. Заедно с това, изглежда този най-разпален сред нашите възрожденци митофил е бил изплашен от опасния чар на името „Македония“; а може то да му се е виждало малко, та затова в митургията си поема не натам, откъдето Александър Велики бе започнал, а където бе спрял – в Индия. Разбира се, надали можем да съдим Раковски за този му „македонски“ експеримент – той просто показва какъв могъщ митургичен потенциал се съдържа в магическото име „Македония“, чиято – най-малко в 70-те си процента – функция е македонизмът.

Името „Македония“ така или иначе все повече се разпространява сред българите. Например, все през 40-те години картите на Александър х. Русет и на К. Фотинов (в „Землеописание“-то му) обозначават Долна България с него. Това явно е под европейско влияние. Впрочем, европейското понятие за Македония също е само привидно неутрално, защото може да се възприема и с презумпцията: има Македония, но няма македонци; тоест, във века на националностите Македония е ничия, значи тя е отворена за външни вмешателства и претенции. „Долно-българите“ опитват да отстояват своето име на тази област – например Кирил Пейчинович⁸ и Йордан

⁷ Сходно обяснение за името „Македонско дружество“ дава М. Арнаудов (Арнаудов 1922: 30/Arnaudov 1922: 30): „наречено тъй – пише той, – за да не се буди подозрение у гърците с някакъв български сепаратизъм“.

⁸ В дългото по тогавашния обичай заглавие на една от книгите си този македонски книжовник обяснява: „Книга сия зовомая Огледало описася ради потреби и ползования препростейшим и некнижним языком Болгарским долния Мисии и пр.“ (Македония 1978: 136/Makedoniya 1978: 136).

Хаджиконстантинов-Джинот⁹; Константин Миладинов пък предлага варианта „Западна България“.¹⁰ Но тази съпротива е слаба и обречена.

* * *

Окончателната победа на „Македония“ над „Долна България“ в българската топонимия е свързана с името на П. Р. Славейков. Той взема името „Македония“ и с него назовава своя прочут възрожденски вестник. Целта на Славейков е двойна: пробуждане националното чувство на погърчените „долно-българи“ (които той, очевидно даващ си сметка за силата на името „Македония“ и желаещ да го отвоюва от гърците, нарича „македонци“) и изясняване и урегулиране на българо-гръцките отношения. Това добре личи от обявлението за предстоящото излизане на новия вестник:

Тие дение ще почне да ся издава нов един вестник под име МАКЕДОНИЯ, на гръцки и на български, целта на този вестник е да приведе в съзнание заблудените по тази страна Гръкомани, да развие народното чувство у Македонците и да ги приучи на Българско чтение и на Български язык, още и да служи като проводник на Българските идеи сред нашите единомислещи гърците, които до днес или нищо не знаят или криво ни разбират, така настройвани от тези, които имат интерес да ги държат в заблудение и да ги раздражават против нас (Гайда 1866: 280/Gayda 1866: 280).

Обикновено, и не без основание, се смята, че Славейковият вестник прави много както за ребългаризацията на „славяногласните македоно-гърци“, така и за утвърждаване – и сред тях, и сред останалите българи – на името „Македония“.

Междувременно в общобългарските дела по-голямо участие вземат „горно-българите“, те са и по-многобройни, в конструиращия се книжовен език изпъкват главно източно-, тоест „горно-българските“ особености. „Долно-българите“ започват да се чувстват пренебрегнати, дори потиснати. Така например Славейков (Славейков 1871/Slaveykov 1871) бележи:

Ние сме уверени че желанията на македонистите треба да имат и други основания и че тука са смеся и малкото неравенство между горни и македонски Българе по число и по напреднувание. Македонистите може да мислят, че в народните работи всякога ще боравят горните Българе, като по-многочислени и по-събудени и че Македонците ще останат на второ място. Това значат думите на Македонистите: Отървахми ся от Гърци, под други ли да паднем? Едно просто обстоятелство, това, дето горните Българе до сега пишат на свое наречие без най-малко внимание към Македонското, то се зема от Македонци като знак за горнина на горните българе и за стремеж да заповядуват. Но работа е далеч от таквози значение.

„Долно-български“ учебникари, за да се конкурират успешно с „горно-българските“ на книжния пазар, адресират продукцията си директно към своите земляци. Така

⁹ В дописка до „Цариградски вестник“, например, той казва: „Аз съм българин, плачем за нашите изгубени българи, които са во долния Мужия (Мисия) ...“ (Македония 1978: 151/Makedoniya 1978: 151).

¹⁰ По-сетне, през 90-те години на 19 век, „долно-българи“ правят опит да наложат друг вариант на българското име на Македония, „Югозападна България“, което става и име на издаван от тях вестник (Коледаров 1985: 129-130, 131/Koledarov 1985: 129-130, 131). През 70-те и 80-те години на миналия век българската книжнина направи същия и все така неуспешен опит.

се появяват учебници на „наречие По-вразумително за Македонските Българи“¹¹, а името „Македония“ се разпространява, от географско то започва да придобива етнически и езикови конотации.

Основанието, поради което възрожденските българи приемат без особена съпротива, а често и твърде охотно, името „Македония“, не се покрива само с уважението към европейската терминология. Тук без съмнение съществува и желанието при разграничението на отделните балкански територии да се прилага етнико-мажоритарен принцип. Според него, цяла Македония трябва да принадлежи на България, тъй като българите са най-многочисленият елемент там. По тази причина по-сетне българската политика ще отстоява принципа за „неделимост на Македония“, а ВМРО официално ще издигне лозунга за „автономия на Македония“. Чрез него ще се противостои и на сръбските претенции, демонстрирани чрез прилагане името „Стара (Южна) Сърбия“ към Долна България. Така името „Македония“ най-напред до голяма степен се обръща срещу гърците, които го бяха лансирали, смятайки го за неотделима част от своя национален патримониум; по време на Тито то се обръща изцяло и срещу българите, които най-малко в двете му трети го бяха превзели през втората половина на XIX век.

След 1989 ние отново, изоставяйки упорито насажданото през предишните две десетилетия име „Югозападна България“, се върнахме с жар към „Македония“ с надеждата, че то ще има, ако не ребългаризиращ, то поне десърбизиращ ефект върху „долно-българите“, които май вече няма как да не наричаме „македонци“ – стига, разбира се, това название да не се възприема като „анти-българи“. Впрочем, ако от македонизма се махне антибългаризма, в него (поне що се отнася до миналото преди 1945) надали ще остане нещо кой знае колко повече от – наистина, до известна степен специфичен – българизъм.

Така или иначе към края на 60-те години на XIX век македонисткият мит вече е в нова фаза¹² на еволюция – впрочем, вече може да се говори и за негов „долно-български“ вариант, наред с европейския, гръцкия и българския. Опорните пунктове на неговата схема намираме все в статията „Македонският въпрос“ на Славейков (Славейков 1871/Slaveykov 1871):

Като са живели старите Македонци на тези същите места, защо и днешните жители да не са македонци? Те са цели Македонци, заключават македонистите и ся успокояват на своето голямо откритие! Ако беше Македония изключена от историческите променения, таквози заключение можеше негли да има някаква вероятност. Но ний знаем, че тази страна е подпадала на големи променения откъм населението. Подир много разбърквания на нейното население с нови преселенци, дошли са най-сетне Българите, прострели властта си надалеч и направили Царство в Охрид, в отечеството на някои от върлите македонисти. Те живели в тези места дълго време и слели в себе си всичкото население. Кой ще ни каже сега каква кръв тече в жилите на македонистите? Кой ще ни каже, че те не са от българска кръв, но от кръвта на старите македонци? Прочее, и на това не могат да се опрат македонистите без да се покажат плитки и смешни. Чували сме и друго основание. Някои македонисти ся делят от Българите по друга причина, по тази: че те са чисти славене, а Българите са татаре и незнам що. Ако земем пред

¹¹ По този начин пояснява например К. Шапкарев своя „Българский Букварь“ от 1868. Вероятно усещайки рисковете за българското национално единство от магията на името „Македония“ в „Буквара“ той помества и един своеобразен катехизис по българизъм, озаглавен „Вера и народност“ (Шапкарев 1868: 45/Шапкарев 1868: 45).

¹² Тъкмо за нея разполагаме с най-добра информация, изнесена от П. Р. Славейков в няколко пъти тук вече цитираната статия „Македонският въпрос“ (Славейков 1871/Slaveykov 1871).

очи онова което ся каза по-горе за историческите променения в Македония, нам не ще бъде мъчно да покажем всичката неоснователност и на последното основание. Когато Българете слели в себе си, или по-добре, когато славените слели в себе си българите не само в Македония, но и в другите области на Балканския полуостров, то не зная защо македонската смес да бъде друг род, а тракийската и българската от друг. Таквизи основания могат да дават само глупавите деца, които не знаят още що ще каже историческо свидетелство.

Прочее, югозападните българи вече не са „долно-българи“, но „македоно-българи“; сменя се и презумпцията: те са „македонци“, следователно потомци на Филип и Александър; но като такива не могат да бъдат „долно-българи“, тоест подolni българи от „горно-българите“; даже, „македонците“ би следвало да бъдат по-горни. Освен това, новите македонци са смес от славяните на Кирил и Методий и потомците на древните македонци, докато „горно-българите“ са смес от обикновени славяни и татари и всъщност са „шопи“.

Но щом това е така и щом „македоно-българите“ не могат не само да бъдат по-горни от „горно-българите“, но и равни с тях, защо трябва да носят общо, при това не кой знае колко престижно име? В Охрид говорят: „Едвам се ослободихме от Гърците, сега пак шописе ли да станем?“ (Един 1870/Edin 1870). По необходимост следващата крачка е сепаратизмът. И „долно-българският“ македонистки мит я прави незабавно: „Ние сме македонци, не сме българи!“ – заявяват охридски „долно-българи“ (Един 1870/Edin 1870). А няколко години по-късно Г. Пулевски ще прецизира: има и „славяно-македонци“¹³ – за разлика, разбира се, от „славяно-българите“.

Независимо от огромния митургичен потенциал на името „Македония“ във функционално отношение долно-българският македонски мит през Възраждането е почти изцяло компенсационен; тогава като негов сепаратистки ход може да се таксува единствено слабият опит в края на 1873 и през 1874 чрез уния или възстановяване на Охридската архиепископия да се създаде отделна Църква от македонските епархии. Но то е повече маневра за натиск върху Русия и Екзархията, отколкото действително намерение за отделяне (Маркова 1989: 85-87/Markova 1989: 85-87).

Компенсативността на долнобългарския македонизъм през Възраждането, пък и в много случаи по-късно, личи добре и от факта, че (например) Кузман Шапкарев, който е един от онези, с чието име се свързват първите прояви на македонизма (Един 1870; Харбова 1994: 408/Edin 1870; Harbova 1994: 408), е всъщност ярък български патриот. По-сетне дори създателят на „македонския език“ Кръсте Мисирков не веднъж ще бива готов разпаления си македонизъм при съответните условия да смени с не по-малко жарък българизъм (Христов 1979/Hristov 1979).

Тъкмо поради факта, най-вероятно, че през Възраждането някои „долно-българи“ чрез македонистките си афекти искат не да сменят своята натурална идентичност, а само да се изравнят с „горно-българите“ в структуриращата се вече единна нация, турците не приемат името „Македония“, макар че за кратко Мидхат паша в битността си на Солунски валия се опитва да спекулира с обслужващата имперския принцип „Divide et impera“ теза, че македонските славяни не са българи, а отделен македонски народ (Маркова 1989: 87-88/Markova 1989: 87-88).

И сърбите чрез Стоян Новакович се опитват да придадат на македонизма антибългарска насока все така без успех – и затова дълго предпочитат претенцията, че

¹³ Георги Пулевски написва останала в ръкопис „Славяно-македонска обща история“, а през 1888 г. създава в София и „Славяно-македонска дружина“; през 1875 г. на сръбски разноски издава триезичен речник (Пулевски 1875/Pulevski 1875).

Македония е всъщност Стара (Южна) Сърбия, а македонците – че са сърби. В тогавашните условия, когато не е било никак лесно да се манипулират говоримия език и масовото съзнание (а и чак до Първата световна война не е имало удобен повод за етнически прочиствания) името „Македония“ само е засилвало българските позиции в Долна България. Сепаратизъм, а до известна степен и „иредентизъм“, македонизмът ще обосновава едва когато става част от държавната идеология на Титовата мини-империя.

Днешният „македонски иредентизъм“ има, както изглежда, изцяло дефанзивен смисъл – в съгласие с максимата, че „най-добрата защита е нападението“. Македонизмът, ако съдим трезво от днешна гледна точка, изиграва не само отрицателна за българската нация роля. Например, без него може би „долно-българите“ в Югославия щяха да бъдат напълно сърбизирани, както вече са елинизирани – ако не съвършено, то поне, както изглежда, безвъзвратно – „долно-българите“ в Гърция.

Нещата при първоначалния македонизъм изобщо не са необратими. Той е всъщност претенция за равноправие чрез изтъкване на едно до голяма степен мнимо първенство: гръмката македонистка фраза: „Ние сме македонци, не сме българи!“ може да се разшифрова и като: „Ние не сме просто българи, ние сме македоно-българи, тоест по-добрите българи.“¹⁴ Прочее, през Възраждането неудовлетвореният егалитаризъм заплашва със сепаратизъм.

Разбира се, той би могъл да се трансформира и в хегемонизъм. Следващата фаза на долно-българския македонистки мит по необходимост би била вече тъкмо такава: има „македоно-българи“, има и други, по-долни, българи или „шопи“; но защо тогава общото име да е „българи“, а не „македонци“? И защо общото пространство да не се нарича „Македония“, състояща се от три историко-географски области Македония, България и Тракия? Впрочем, и това не би изчерпило митотворческия потенциал на името „Македония“. Последната му фаза би била вече световно-имперска: защо, прочее, това славно и древно име да не възтържествува отново върху пространствата, които някога Александър Македонски бе обединил в една държава?

На пръв поглед тази логическа секвенция изглежда инфантилна – така впрочем я възприема и Славейков, пишейки, че само „глупави деца“ могат по този начин да се отнасят към историята. Всъщност, тя е митургична. Нейната непреодолима сила идва от магията на името „Македония“. На него се дължи една според мен съществена, създадена в националното възраждане, особеност на „долно-българите“ – тяхната екзалтирана митомания; тя е напълно естествена реакция от страна на по-изостаналите и по-консервативно устроени „долно-българи“ в сравнение с „горно-българите“ към динамиката на модерната епоха.

Неслучайно, струва ми се, например шумният, но напълно фалшив мит „Веда Словена“ се роди тъкмо в Долна България. За разлика от него, митът „Македония“ не е фалшификация, но той не е и симплификация. Той може да бъде наречен мит-спекулация. Ще ми се да го сравня с една полусериозна, полушеговита легенда, която се поддържа в „Middle Temple“, където е базирана една от четирите лондонски юридически колегии.

Ако имате връзки, уверява туристическият гид „Fodor“ (Fodor s.a: 50-51), вие и днес в неговата столова бихте могли да хапнете кейк, приготвен лично от кралица Елизабет I. Вероятно си мислите, че става дума за нещо доста кораво. Нищо подобно – кейкът е изпечен предишната седмица. Ето как става това? На „Middle Temple“ кралица

¹⁴ Например, емигрантите в Канада от Егейска Македония след Илинденското въстание и след Първата световна война и до днес наричат църквите си „македоно-български“ – значи „българи, но не откъде да е, а от Македония!“

Елизабет I направила жест – подарила им кейк, твърди легендата, който приготвила със собствените си ръце. Практичните юристи отрязали едно парче от него, остатъка изяли. През следващата седмица, когато в столовата приготвяли нов кейк, в него разтворили парчето от кралския кейк. Така всяка седмица и до днес. Прочее, в кейка, който биха ви предложили днес в „Мидъл Темпъл“, частта от автентичния кейк на Елизабет I навярно е безкрайно малка – завършва „Фодор“, – но никой не може да я отрича.

Така и нашите югозападни българи, с логиката на юристите от „Мидъл Темпъл“, винаги могат да кажат, че в техните жили тече от кръвта на Александър Велики – както, впрочем, обяснявали още на скептичния Славейков.

* * *

Прочее, при националното пробуждане на българите името „Македония“ се сблъсква с името „България“. То е всъщност конфликт на една митография с една историография. Тогава, в рационалистичния XIX век победи историографията. През волунтаристичното тоталитарно време в „Долна България“ митографията взе своя законен реванш. В обозримо бъдеще вероятно не е неоправдано да се очаква нов обрат – ако, разбира се, приемем, че в XXI век на мястото на тоталитарните митомании ще дойде историчността, а не просто нови, този път антиототалитарни митомании по схемата на перифразираната поговорка: „Мит мит избива – но все един остава!“

Все пак, каквото и да стане, тъй като митът „Македония“ има неотразима магия и не е пълна фалшификация, той е безсмъртен; но тъй като в него реалността е безкрайно малка, статутът му не би следвало да надхвърля мащаба на куриозитет в балканския колорит – нещо като кейка на Елизабет I в „Мидъл Темпъл“.

ЛИТЕРАТУРА

- Cousinéry 1831: *Cousinéry, E.M. Voyage dans la Macédoine, contenant des recherches sur l'histoire, la géographie et les antiquités de ce pays.* T. 1-2. Paris: Imprimerie royale.
- Fodor s.a: *Fodor, E. (Ed.). Britain and Ireland.* London.
- Арнаулов 1922: *Арнаулов, М. Г. С. Раковски. Живот – произведения – идеи.* София: Държавна печатница (Arnaudov 1922: *Arnaudov, M. G. S. Rakovski. Zhivot – proizvedeniya – idei.* Sofia: Darzhavna pechatnitsa).
- Биярски 1989: *Биярски, Ц., И. Пасков. Писма на Петко Рачев Славейков по унията в Македония през 1874 г. – Векове, 1989, № 1, 57-77* (Bilyarski 1989: *Bilyarski, Ts., I. Paskov. Pisma na Petko Rachev Slaveykov po uniata v Makedonia prez 1874 g. – Vekove, 1989, № 1, 57-77*).
- Биярски 2000/Bilyarski 2000: *Биярски, Ц. Из българския възрожденски печат от 70-те години на 19 в. – Македонски преглед, № 4, 103-120* (Bilyarski 2000: *Bilyarski, Ts. Iz balgarskiya vazrozhdenski pechat ot 70-te godini na 19 v. – Makedonski pregled, 2000, № 4, 103-120*).
- Гайда 1866: *Гайда, 17.I.1866* (Gayda 1866: *Gayda, 17.I.1866*).
- Григорович 1848: *Григорович, В. Очерк путешествия по Европейской Турции.* Казан (Grigorovich 1848: *Grigorovich, V. Ocherk puteshestviya po Evropeyskoy Turtsii.* Kazan).
- Гръцки V s.a.l.: *Гръцки извори за българската история.* т. V. s.a.l. София: Изд. на БАН (Gratski V s.a.l.: *Gratski izvori za balgarskata istoriya.* т. V. Sofia: Izd. na BAN).

- Детрез 2020/Detrez 2020: *Детрез, Р.* Няколко думи за две научни изследвания, както и за един български автор – Дзяло, год. VIII, брой 16 (Detrez 2020: Detrez, R. Nyakolko dumi za dve nauchni izsledvaniya, kakto i za edin balgarski avtor – Dzyalo, god. VIII, broy 16) – http://www.abcdar.com/magazine_XVI.php
- Детрез 2020а: *Детрез, Р.* Македонците прекаляват. Но и българите пресилват (Detrez 2020a: Detrez, R. Makedontsite prekalyavat. No i balgarite presilvat. – [Проф. Детрез: "Македонците прекаляват. Но и българите пресилват." | Новини и анализи от Европа | DW | 30.11.2020.](#)
- Детрез 2020б: *Детрез, Р.* Аз съм убеден и изпитан приятел на България (Detrez 2020b: Detrez, R. Az sam ubeden i izpitan priyatel na Bulgariya. – [Проф. Детрез: „Аз съм убеден и изпитан приятел на България“ | Новини и анализи от България | DW | 19.01.2021\)](#)
- Димевски 1972: *Димевски, Сл.* Две писма на Петко Рачов Славейков за македонизмот. – Разглед, № 5, 557-566 (Dimevski 1972: *Dimevski, Sl.* Dve pisma na Petko Rachov Slaveykov za makedonizmot. – Razgledi, № 5, 557-566).
- Димитров 2011: *Димитров, А.* Раждането на една нова държава. Република Македония между югославизма и национализма. София: Акад. Изд. „Проф. Марин Дринов“ (Dimitrov 2011: *Dimitrov, A.* Razhdaneto na edna nova darzhava. Republika Makedonia mezhdru yugoslavizma i natsionalizma. Sofia: Akad. izd. „Prof. Marin Drinov“).
- Драгашевић 1871: *Драгашевић, Ј.* Географија за средње школе. Београд (Dragašević 1871: *Dragašević, J.* Geografija za srednje škole. Beograd).
- Един 1870: Един истинен македонец. Една истина. – Право, V, 40. Цариград (Edin 1870: Edin istinen makedonets. Edna istina. – Pravo, V, 40. Tsarigrad).
- Елдъров 2017: *Елдъров, Св.* По следите на една документална мистификация: случаят „Славко Димевски“: историческо разследване. София: Paradigma (Eldarov 2017: Eldarov, Sv. Po sledite na edna dokumentalna mistifikatsiya: sluchayat „Slavko Dimevski“: istorichesko razsledvane. Sofiya: Paradigma).
- Коледаров 1985: *Коледаров, П.* Името Македония в историческата география. София: Наука и изкуство (Koledarov 1985: Koledarov, P. Imeto Makedoniya v istoricheskata geografija. Sofiya: Nauka i Izkustvo).
- Македония 1978: Македония. Сборник от документи и материали. София: Изд. на БАН (Makedoniya 1978: Makedoniya. Sbornik ot dokumenti i materialii. Sofiya: Izd. na BAN).
- Маркова 1989: *Маркова, З.* Българската екзархия 1870-1879. София: Изд. на БАН (Markova 1989: Markova, Z. Balgarskata ekzarhiya 1870-1879. Sofiya: Izd. na BAN).
- Пейчинович 1816: *Пейчинович, К.* Книга сия зовомая Огледало описася ради потреби и ползования препростейшим и неknижним языком Болгарским долния Мисии и пр. Будин (Peuchinovich 1816: Peuchinovich, K. Kniga siya zovomaya Ogleдалo opisasya radi potrebi i polzovaniya preprosteyshim i neknizhnim yazikom Bolgarskim dolniya Misii i pr. Budin).
- Пенев 1977: *Пенев, Б.* История на новата българска литература. Т. 3. София: Български писател (Penev 1977: Penev, B. Istoriya na novata balgarska literatura. T. 3. Sofiya: Balgarski pisatel).
- Пулевски 1875: *Пулевски, Г.* Речник од три језика, с.[лавяно] Македонски, арабски и турски. Београд (Pulevski 1875: Pulevski, G. Rechnik od tri jezika, s.[laviano] Makedonski, arabski i turski. Beograd).
- Славейков 1871: *Славейков, П. Р.* Македонският въпрос. – Македония, V, № 3 (Slaveykov 1871: Slaveykov, P. R. Makedonskiyat vapros. – Makedoniya, V, № 3).

- Тодев 1997-1998: *Тодев, Ил.* Митът „Македония“. – *Демократически преглед*, № 34, 554-563 (Todev 1997-1998: Todev, Il. Mitat „Makedoniya“. – *Demokraticheski pregled*, № 34, 554-563).
- Тодев 1999: *Тодев, Ил.* Митът „Македония“. – *Тодев, Ил.* Към друго минало или пренебрегвани аспекти на Българското национално възраждане. София: Вигал (Todev 1999: Todev, Il. Mitat „Makedoniya“. – Todev, Il. Kam drugo minalo ili prenebrevani aspekti na Balgarskoto natsionalno vazrazhdane. Sofiya: Vigal)
- Тодоров 1971: *Тодоров, Н., В. Трайков.* Българи-участници в борбите за освобождение на Гърция 1821-1828. София: Изд. на БАН (Todorov 1971: Todorov, N., V. Traykov. Balgari-uchastnitsi v borbite za osvobozhdenie na Gartsiya 1821-1828. Sofiya: Izd. na BAN).
- Трайков 1968: *Трайков, В.* Документи за Г.С. Раковски в български, румънски, гръцки и италиански архиви. – в: Георги Стойков Раковски. Възгледи, дейност и живот. Т. 2. Документално наследство. София (Traykov 1968: Traykov, V. Dokumenti za G. S. Rakovski v balgarski, rumanski, gratski i italianski arhivi. – v: Georgi Stoykov Rakovski. Vazgledi, deynost i zhivot. T. 2. Dokumentalno nasledstvo. Sofiya).
- Трайков 1974: *Трайков, В.* Георги Стойков Раковски. Биография. София: Изд. на БАН (Traykov 1974: Traykov, V. Georgi Stoykov Rakovski. Biografiya. Sofiya: Izd. na BAN).
- Харбова 1994: *Харбова, Е., Д. Томова.* Десет писма от мисията на С. С. Бобчев в Македония през 1873 г. – *Изв. НБКМ*, том XXII (XXVIII) (Harbova 1994: Harbova, E., D. Tomova. Deset pisma ot misiyata na S. S. Bobchev v Makedoniya prez 1873 g. – *Izv. NBKM*, tom XXII (XXVIII)).
- Христов 1979: *Христов, Хр.* Македонизмът като политическа концепция в края на XIX и началото на XX век. – *Исторически преглед*, № 3, 23-40 (Hristov 1979: Hristov, Hr. Makedonizmat kato politicheska kontseptsiya v kraya na XIX i nachaloto na XX vek. – *Istoricheski pregled*, № 3, 23-40).
- Църнушанов 1992: *Църнушанов, К.* Македонизмът и съпротивата на Македония срещу него. София: УИ „Св. Климент Охридски“ (Tsarnushanov 1992: Tsarnushanov, K. Makedonizmat i saprotivata na Makedoniya sreshtu nego. Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“).
- Шапкарев 1868: *Шапкарев, К.* Българскій букварь часть А или взаимноучителнѣ таблицы на наречіе по-вразумително за Македонскѣте Българѣ. Цариград (Shapkarev 1868: Shapkarev, K. Balgarskiy bukvarь chyasty A ili vzaimnouchitelny tablitsi na narechie po-vrazumitelno za Makedonskiyite Balgariy. Tsarigrad).